

Vlaamse Beweging of Vredesbeweging?

De peripetieën van een herderlijke brief, 1921-1925

LEEN VAN MOLLE

Het is bekend dat het Belgische episcopaat het na de Eerste Wereldoorlog bijzonder moeilijk had met de radicalisering van de Vlaamse Beweging. De meeste Vlaamse bisschoppen, met mgr. Rutten van Luik op kop, waren de Vlaamse zaak zeker genegen. Kardinaal Mercier daarentegen zag in de Vlaamse eisen een bedreiging voor de Belgische eenheid. Herhaaldelijk trachtte hij de vlaamsgezinde clerus de mond te snoeren. De driedeling in de Belgische gemeenschap ten aanzien van de Vlaamse kwestie beroerde immers ook de geestelijkheid. Ook zij telde voorstanders van Vlaams separatisme, verdedigers van het zogenaamde Vlaamse minimumprogramma, zoals mgr. Rutten, en pleitbezorgers van de Belgische eenheid met min of meer geprononcerde anti-Vlaamse trekken, waaronder de kardinaal.

Mercier poogde enkele malen de bressen in de Kerk en onder het gelovige volk te dichten door de bisschoppen te bewegen tot een gezamenlijke herderlijke brief over de Vlaamse kwestie, maar succes was niet altijd gegarandeerd. Zo heeft een ontwerp van collectieve herderlijke brief in de late zomer van 1921, wegens een passus over de Vlaamse zaak, schipbreuk geleden. In het begin van 1925 daarentegen plaatsten alle bisschoppen wel hun handtekening onder een tekst waarin de Vlaams-Waalse verhoudingen aan bod kwamen.

Zowel het gebeuren van 1921 als dat van 1925 zijn in de overvloedige historiografie over de Vlaamse Beweging kort terug te vinden¹. Dit artikel beoogt een aanvulling te zijn op twee punten. In de eerste plaats worden beide teksten over de Vlaamse zaak ingepast in het geheel van de herderlijke brieven waarin ze opgenomen waren. Die brieven handelden namelijk niet over de Vlaams-Waalse problematiek alleen, maar brachten die problematiek onder in een algemeen schrijven over „La Paix”. Vervolgens wordt de verwantschap tus-

1. Over het ontwerp van herderlijke brief van 1921, met gedeeltelijk citaat van de passage over de Vlaamse kwestie: R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging* (Leuven, 1975) 212-213; ook kort L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1914-1935* (2 dln; Leuven, 1982) I, pp. 238. De passage over de Vlaams-Waalse verhouding in de herderlijke brief van 1925 is opgenomen in K. VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830/1966* (Antwerpen, 1969), nr. 44, pp. 98-100.

sen beide brieven belicht. Woordelijk zijn er tussen de onuitgegeven tekst van 1921 en de uitgegeven brief van 1925 weinig overeenkomsten. Maar de thematiek van beide is zodanig gelijklopend, dat we kunnen stellen dat Mercier zijn voornemen van 1921 uiteindelijk in 1925 heeft gerealiseerd. Intussen was er in het Belgische en internationale politieke landschap echter veel veranderd. Dat is ook te merken aan het verschil in toonaard tussen beide teksten.

1. 1921, een oproep tot vrede in een naoorlogs mijnenveld

Ergens in de zomer van 1921 schreef kardinaal Mercier een ontwerp van collectieve herderlijke brief met de titel *La Paix, fruit de la charité chrétienne*². Hij had waarschijnlijk de bedoeling deze brief openbaar te maken op zondag 11 september 1921, datum die op het ontwerp vermeld staat. Die dag zou de kardinaal, na een tweedaags congres over Maria, in aanwezigheid van het voltallige episcopaat in de Brusselse Sint-Goedelekerk een Mariabeeld kronen dat gedurende de hele oorlog was vereerd als „Notre-Dame de la Paix”³.

In de inleiding van het ontwerp van herderlijke brief lezen we: „Le couronnement de Notre-Dame de la Paix au nom de Notre Saint Père le Pape Benoît XV, nous fournit une occasion heureuse de vous adresser les instructions et les exhortations que les âmes fidèles attendent, aux heures difficiles, de leurs Pasteurs”.

„Heures difficiles” waren het inderdaad. De Eerste Wereldoorlog had in België als een katalysator gewerkt. Zowel de politieke democratisering en het syndicalisme als de sociale wetgeving, de Vlaamse kwestie en de herziening van het internationaal statuut van België kwamen onmiddellijk na de bevrijding in een stroomversnelling terecht. Het Belgische politieke klimaat geleeke op een naoorlogs mijnenveld. Het land zat economisch aan de grond, maar het economisch herstel werd door budgettaire problemen en sociale onrust bemoeilijkt. De katholieke partij verloor bij de eerste parlementsverkiezingen met zuiver algemeen mannenkiesrecht, op 16 november 1919, de absolute meerderheid. De katholieken moesten hun aversie voor al wat links was noodgedwongen inperken, nu ze oog in oog stonden met een versterkte socialistische partij en vak-

2. We troffen de ontwerp tekst in 1988 aan in het Archief van het Aartsbisdom Mechelen, Fonds D. Mercier (AAM, FM), Bisschoppenconferenties, geklasseerd op 11 september 1911.

3. De kroning van deze Maria Pacis, een beeld uit de Brusselse Sint-Niklaaskerk, was door Mercier aangekondigd in een herderlijke brief op 1[6 juli 1921, zie D.-J. MERCIER, *Oeuvres pastorales. Actes — Allocutions — Lettres* (7 dln; Brussel, Parijs, Leuven, 1911-1929) VI, pp. 523-534.

beweging. De gewijzigde politieke verhoudingen, in combinatie met de smet van het activisme, benadeelden ook de Vlaamse Beweging die haar eisen door de drie regeringen van Nationale Unie, van november 1918 tot november 1921, zoveel als mogelijk terzijde zag schuiven. Intussen bleven de internationale verhoudingen het land zware zorgen baren. Het verdrag van Versailles van 28 juni 1919 had de Belgische neutraliteit vervallen verklaard, maar er niets voor in de plaats gesteld. Het geheime Frans-Belgisch militair akkoord van 7 september 1920 vulde dus wel een leemte, maar zeer tot ongenoegen van vooral de vlaams-nationalisten.

Te midden van dit kluwen pleitte kardinaal Mercier in zijn eerste herderlijke brieven na de wapenstilstand voor eensgezinde samenwerking aan de materiële heropbouw van het land, voor moreel herstel en christelijke naastenliefde⁴. In het genoemde briefontwerp van 1921 ging hij een stap verder. Daarin oversteeg hij de talrijke spanningsvelden in de Belgische en internationale samenleving door een algemene oproep tot vrede. Het was de allereerste keer sinds het einde van de oorlog dat de kardinaal het thema van de vrede expliciet aan de orde stelde. En dan nog stelde hij uitdrukkelijk binnen welke grenzen hij dit thema wenste te behandelen: „Nous laissons à d'autres les préoccupations de notre défense militaire, la solution des problèmes financiers ou économiques, nous nous interdisons toute ingérence directe dans les luttes de parti”. Zodoende bleven vier invalshoeken over: „La paix dans la conscience individuelle”, „La paix au foyer familial”, „La paix dans la société” en „La paix internationale”. Het zijn de twee laatste invalshoeken die ons hier interesseren. Ze brachten de kardinaal op het gladde ijs van de Belgische en internationale politiek.

1.1. *La paix dans la société*

Met de Bijbel als leidraad, „Bemin Uw naaste zoals Uzelf”, riep Mercier op tot verzoening tussen arbeid en kapitaal, én tussen Vlamingen en Walen. Hij sprak zich uit ten gunste van patronale en arbeidersorganisaties, op voorwaarde dat die zich niet zouden gedragen als louter „armes de combat” en als instrumenten van de socialistische klassenstrijd, maar zouden bijdragen tot broederlijk overleg. Dit standpunt lag volkomen in de lijn van de encycliek *Rerum Novarum* van Leo XIII en van de uitspraken van Benedictus XV ten gunste van het christelijk syndicalisme⁵. De inschakeling, in december 1920, van de vak-

4. Vooral de brieven „Rebâtissons” van 2 febr. 1920 en „Où sommes-nous? Nos devoirs de l'heure présente” van 27 jan. 1921, MERCIER, *Oeuvres pastorales*, VI, pp. 209-232 en 417-446.

5. R. AUBERT, *De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II*. Geschiedenis van de Kerk Xa (Bussum, 1974) p. 253.

beweging in de werkloosheidsverzekering en de opheffing in mei 1921 van de laatste beperkingen op de syndicale vrijheid gaven de christelijke vakbeweging in België overigens een sterke impuls⁶. Inzake de vakbeweging deed Mercier dus geen opmerkelijke uitspraken.

Dat deed hij wel betreffende de verhouding tussen Vlamingen en Walen. De kardinaal bepleitte 's lands eenheid; bijgevolg zette hij zich af tegen het vlaams-nationalisme. Maar met zijn geringe waardering voor de Vlaamse taal en cultuur zette hij zich ook af tegen de eentaligheid van Vlaanderen, inzonderheid op het vlak van het onderwijs. Zijn optreden vlak na de oorlog in de Vlaamse kwestie kunnen we post factum beschrijven als een scenario in drie bedrijven, waarbij de herderlijke brief van 1921 als beslissende laatste bedrijf had kunnen fungeren.

Het eerste bedrijf dateren we in augustus 1919, drie maanden na de ophefmakende interpellatie van Van de Vyvere, Van de Perre en Van Cauwelaert in de Kamer en in een sfeer van Belgische verdachtmaking van al wat flamingant was. Toen had de kardinaal de vlaamsgezinde clerus van zijn eigen diocees een eerste maal gewezen op zijn plicht de geestelijke overheid te gehoorzamen, ook inzake de Vlaamse kwestie: „la tentative de faire prédominer chez nous la race sur l'unité de la patrie est contraire à un devoir moral et chrétien”⁷.

Het tweede bedrijf speelde zich af in Rome op 18 december 1920. Daar wist Mercier de paus te overtuigen van het excessieve karakter van de Vlaamse eisen en van de nood aan een grotere volgzzaamheid van alle Vlaamse priesters. Hoewel het Vaticaan de klachten van de Vlamingen tijdens de Eerste Wereldoorlog ernstig had genomen, liet Benedictus XV zich nu bewegen tot een door Mercier geïnspireerd vermanend schrijven aan de Belgische clerus. De pauselijke brief „Cum semper” werd op 8 maart 1921 in België openbaar gemaakt⁸.

Het derde bedrijf zou het logisch vervolg zijn van de twee voorgaande: het doortrekken van de vermaning tot het hele gelovige volk. Dus schoof Mercier, met de pauselijke brief als stok achter de deur, in het ontwerp van collectieve

6. G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België 1929-1940* (Antwerpen, 1989), pp. 23-31; P. PASTURE en J. MAMPUYS, *In de ban van het getal. Ledenanalyse van het ACV 1900-1990* (Leuven, 1990), pp. 89-90, 128-129.

7. Brief van Mercier aan de clerus van het aartsbisdom, 31 aug. 1919, in VAN ISACKER, *Herderlijke brieven*, nr. 41, pp. 93-94. Voor deze en volgende alinea verwijzen we naar de verhelderende artikelen van BOUDENS, *Een Vaticaanse visie op kardinaal Mercier in de jaren 1917-1919 en Het Vaticaan en de Vlaamse Beweging in de jaren 1919-1921*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, L (1991), pp. 28-44 en 102-116.

8. MERCIER, *Oeuvres pastorales*, VI, pp. 451-459.

herderlijke brief over de vrede een krasse passage over de Vlaams-Waalse problematiek⁹. Hij bracht hiermee in praktijk wat hij aan de paus zelf had voorgehouden: „Que le Saint-Père préconise la connaissance des deux langues (bedoeld zijn: in het middelbaar en universitair onderwijs in Vlaanderen), c'est parfait; mais n'est-il pas sage d'abandonner aux évêques le soin de déterminer le quantum et le quomodo?"¹⁰. Bijgevolg poneerde Mercier in het briefontwerp kordaat zijn eigen standpunt inzake de taalkwestie in het onderwijs, met name het behoud van Franstalig middelbaar en hoger onderwijs in Vlaanderen. Hij stelde wel een voortschrijdende verdubbeling van de lessen in het vooruitzicht, maar zonder daaraan enig tijdsperspectief te koppelen wegens de „charges financières" en de „exigences de personnel enseignant" die de verdubbeling zou meebrengen.

De publikatie van zo een tekst op dat moment zou allesbehalve pacificerend hebben gewerkt. De tegenstanders van de Vlaamse Beweging zouden hem interpreteren als kerkelijke steun in hun voordeel, de vlaams-nationalisten als een zoveelste bewijs van de onmogelijkheid van het Belgisch model, terwijl de aanhangers van het minimumprogramma voor een onmogelijke keuze zouden worden geplaatst: ofwel het gros van de vlaamsgezinden tegen de Kerk opzetten, ofwel zelf zonder enig tijdsperspectief in de catacomben verdwijnen.

Het was mgr. Rutten die de Vlaamse Beweging die moeilijke keuze wist te besparen. Hij weigerde het ontwerp van herderlijke brief te ondertekenen „à cause de la question flamande"¹¹. Mercier deed hierover zijn beklag bij de pauselijke nuntius te Brussel, mgr. S. Nicotra. Hoopte hij dat de nuntius, nogmaals met de Vaticaanse brief als stok achter de deur, de weerbarstige bisschop tot andere gevoelens zou brengen? Maar de nuntius trok de lijn naar het Vaticaan niet door. Ook hij heeft Merciers anti-Vlaams offensief afgeblokt, misschien omdat minister Van de Vyvere hem in mei 1921, als reactie op het pauselijke schrijven, voldoende duidelijk had gemaakt dat de Vlamingen hun strijd voor de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs beslist zouden voortzetten, desnoods tegen de kardinaal in¹². Het antwoord van de nuntius aan de kardinaal getuigde van een klare kijk op de situatie: "La question est tellement complexe et les flamands sont si opiniâtres dans leurs revendications et les wallons de leur part peu disposés à faire des concessions, qu'il ne me semble être aucun avantage, dans le moment actuel, de proposer de solutions, qui pro-

9. De volledige tekst is achteraan opgenomen als eerste bijlage.

10. Brief van Mercier aan het Vaticaan, 26 febr. 1921, geciteerd door BOUDENS, *Het Vaticaan*, pp. 114-115(43).

11. Nuntius Sebastiano Nicotra aan Mercier, 16 september 1921; AAM, FM, Bisschoppenconferenties.

12. BOUDENS, *Kardinaal Mercier*, pp. 244-246.

bablement ne seront pas acceptées, ni par les uns et ni par les autres". Bijgevolg bepleitte hij liever de pacificatie: „Je prie votre Eminence de bien vouloir changer la partie qui regarde la question flamande, d'y enlever tous les détails qui regardent la solution de la question et de se tenir aux idées générales de paix et d'amour fraternel entre les deux populations". Liever dus het aanpassen van één passage, dan het begraven van de gehele brief die door de nuntius „très opportun aux temps actuels" werd genoemd. Daarmee bedoelde de nuntius allicht de laatste passage van het ontwerp waarin Mercier de problematiek van de internationale vrede aansneed.

1.2. *La paix internationale*

De kardinaal had zich tijdens de Eerste Wereldoorlog gedragen als een overtuigd patriot. Met zijn felle uitspraken tegen de Duitse bezetter plaatste hij zich volledig op het standpunt van de Belgische oorlogvoering als „causa justa". Zo lezen we in zijn herderlijke brief „Patriottisme et Endurance" van Kerstdag 1914: „Je considère comme une obligation de ma charge pastorale, de vous définir vos devoirs de conscience en face du Pouvoir qui a envahi notre sol et qui, momentanément, en occupe la majeure partie. Ce Pouvoir n'est pas une autorité légitime. Et, dès lors, dans l'intime de votre âme, vous ne lui devez ni estime, ni attachement, ni obéissance". In de brief „Hommage à la justice de Dieu" van 15 november 1918, de eerste herderlijke brief van de kardinaal na de wapenstilstand, klinkt de triomf door: „Leur orgueil (des ennemis) est humilié. Après quatre années d'arrogance et d'injustice, ils sont par terre. (...) Le triomphe de la justice est complet. La conscience publique est satisfaite" ¹³.

Die strakke en zelfs uitdagende houding van de Belgische primaat werd in het Vaticaan niet geapprecieerd. Benedictus XV had gedurende de hele oorlog de vrede bepleit en had daarbij zelf een houding van strikte neutraliteit aangenomen. Maar de herhaalde diplomatieke stappen van het Vaticaan om de oorlogvoerende partijen tot ontwapening te bewegen hadden niets uitgehaald. Integendeel zelfs: terwijl Mercier als patriottisch bisschop aan prestige won, werd Benedictus XV wegens zijn vermaningen aan het adres van de oorlogvoerders door de publieke opinie gehegeld. De paus bleef gegriefd achter. Hij was niet betrokken bij de onderhandelingen in Versailles en bleef eveneens afzijdig bij de oprichting van de Volkenbond. Overigens was hij verre van gelukkig met wat in Versailles werd gestipuleerd: de vredesverdragen ademden meer de geest van weerwraak door de geallieerden, dan ze getuigden van zin voor rechtvaardigheid ¹⁴.

13. MERCIER, *Oeuvres pastorales*, V, pp. 49-78 en 624-628.

14. AUBERT, *De Kerk*, pp. 245-251; BOUDENS, *Kardinaal Mercier*, pp. 111-126.

Voor Mercier lagen de kaarten na de bevrijding totaal anders. Hij had tijdens de oorlog geen pacificerende taal gesproken en maakte nadien slechts langzaam de zwenking naar de verzoening. Het ontwerp van herderlijke brief van 1921 was zijn eerste poging tot het formuleren van een internationale vredeswens: „La loi du Christ est indiscutable. Tous les hommes sont des frères, ils ont droit à notre charité. Ceux-là même qu'hier nous avons la douleur de devoir appeler nos ennemis, les Allemands, pour les désigner de leur nom, nous n'avons jamais cessé de les aimer; nous devons les aimer aujourd'hui, nous les aimons". Is het Mercier zelf geweest die bij de laatst geciteerde zin een groot vraagteken heeft geplaatst? De kardinaal getuigde in alle geval van zijn instemming met de vredesverdragen van Versailles, want zijn pleidooi voor de normalisering van de internationale relaties was voorwaardelijk geformuleerd: „A une condition, toutefois, c'est que les vaincus fassent honneur à la signature apposée par eux au Traité restaurateur de la paix internationale". De passage besloot met een merkwaardige oproep tot toenadering tussen de Volkenbond en de paus: „Que le Conseil des Nations Unies stipule ce que chaque peuple réclame de force armée pour la protection de l'ordre intérieur de son pays. Et qu'il s'adresse alors au Souverain Pontife et lui demande de vouloir user sa haute influence morale pour arbitrer éventuellement les conflits entre les peuples et pour inviter ses fidèles à se concerter afin d'imposer aux gouvernements la solution pacifique de ces multiples et inévitables différends".

Waarom die oproep? De houding van Benedictus XV tijdens de oorlog had de katholieke Kerk op het diplomatieke vlak in het isolement geduwd. Met de verdragen van Versailles en de oprichting van de Volkenbond was het internationale recht in volle ontwikkeling, los van de Kerk. Die stelde zich nu terecht vragen naar haar plaats en die van de katholieke moraal in het toenemende internationale overleg. Merciers oproep tot samenwerking tussen de Volkenbond en het Vaticaan klonk dus als een poging om de Kerk uit het diplomatieke isolement te halen, om zo haar boodschap van broederlijkheid en naastenliefde internationaal gestalte te kunnen geven. De kardinaal had trouwens zijn steun toegezegd aan de „Union catholique d'Etudes internationales" die zich sinds november 1920 toeleide op de studie van de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en de Volkenbond¹⁵.

1.3. Terug naar af

Maar Rutten weigerde het hele ontwerp van herderlijke brief te ondertekenen wegens de passage over de Vlaamse Beweging. De kardinaal van zijn kant wei-

15. Gonzague DE REYNOLD, *L'Union catholique d'Etudes internationales*, in: *Catholicisme et vie internationale. Publié à l'occasion du centenaire du cardinal Mermillod* (Freiburg, 1924), pp. 41-68.

gerde klaarblijkelijk die passage tot algemene en ongevaarlijke termen te herleiden, zoals de nuntius het hem had aangeraden. Bijgevolg werd de eerste aartsbisschoppelijke oproep tot vrede zonder gevolg begraven. Of toch niet?

2. 1925, een tweede, 'verbeterde' versie?

De volgende herderlijke brieven van Mercier — in het najaar van 1921, in 1922, 1923 en 1924 — behandelden thema's als de nood aan eenheid in de katholieke Kerk, de christelijke naastenliefde, de zedelijkheid en de spaarzaamheid. Ze zwegen over de Vlaamse Beweging. Ook de vredeswens kwam er niet expliciet in voor. De oproep in het briefontwerp van 1921 tot verzoening met de voormalige bezetter maakte zelfs plaats voor schampere opmerkingen over de Duitsers die de overeenkomst in Versailles tot herstel van de oorlogsschade niet nakwamen en „une faillite fictive” simuleerden¹⁶.

De tijden waren inderdaad veranderd. De Vlaamse Beweging geraakte tijdens de liberaal-katholieke regering-G. Theunis, van 16 december 1921 tot 5 april 1925, niet verder dan de manke vervlaamsing van de Gentse Rijksuniversiteit en een K.B. over het gebruik van het Nederlands in de rijksmiddelbare scholen¹⁷. De koning en de anti-vlaamsgezinden zorgden ervoor dat de Vlaamse eisen systematisch terzijde werden geschoven met als excuus de huizenhoge financiële problemen van het land en de gespannen internationale verhoudingen. Beide kwesties waren overigens met elkaar verbonden. Zo leidde het uitblijven van de Duitse herstelbetalingen tot de Frans-Belgische bezetting van het Ruhrgebied in 1923 en 1924. Aan de moeilijke internationale toestand kwam pas een einde door de verdragen van Locarno op het einde van 1925. De financiële sanering werd voltooid door de muntdevaluatie van oktober 1926. Maar het politiek afwijzen in die jaren van de Vlaamse Beweging liet duidelijk sporen na: bij de parlementsverkiezingen van 5 april 1925 rukten de vlaams-nationalisten op van 4 naar 6 Kamerzetels, wat toch een winst vertegenwoordigde van ruim 22.000 stemmen.

Dat had het Belgische episcopaat beslist niet voorzien, toen het op 2 februari 1925 een collectieve herderlijke brief uitbracht *Paix et Fraternité*¹⁸. Deze brief was merkkelijk langer dan het briefontwerp van 1921, maar de inhoud van beide stemde in grote lijnen overeen. De brief van 1925 begon, zoals die van

16. Vastenbrief van 21 februari 1924 „Nos déceptions d'après-guerre”, zie MERCIER, *Oeuvres pastorales*, VII, pp. 314-316.

17. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging II. Geschiedenis van het Davidsfonds van 1914 tot 1936* (Leuven, 1985), pp. 132-145.

18. MERCIER, *Oeuvres pastorales*, VII, pp. 480-530.

1921, met een overzicht van de hangende maatschappelijke problemen. Daarna vinden we in de nogal ordeloze en langdradige tekst de vier thema's van 1921 terug: een oproep tot vrede en broederlijkheid op het niveau van het individu, van het gezin, van de Belgische samenleving en op het internationale vlak.

Op het Belgische niveau stelden de bisschoppen de pacificatie afhankelijk van de oplossing van drie knelpunten. De spanningen tussen het officieel en het vrij onderwijs konden volgens hen maar opgelost worden door de gelijke subsidiëring door de overheid van beide netten, wat de facto pas gerealiseerd werd door het Schoolpact van 1958. De spanningen tussen werkgevers en werknemers moesten opgevangen worden door geregeld overleg tussen de patroonsorganisaties en de arbeidersbeweging; daarmee ondersteunden de bisschoppen de oprichting van paritaire comités zoals die sinds 1919 stilaan vorm kregen¹⁹. Maar voor de permanente spanning tussen de twee taalgemeenschappen stelde het episcopaat in 1925, in tegenstelling tot 1921, totaal geen „remède spécifique” voor²⁰. Er werd ook geen gewag gemaakt van concrete Vlaamse eisen, alsof de Vlaams-Waalse ruzie meer in de geesten dan in de werkelijkheid bestond en vooral door „compréhension mutuelle, sympathique” kon opgelost worden. De bisschoppen vroegen wel respect voor het Vlaamse verleden, de Vlaamse taal en cultuur; de toekomst werd in vage termen van begrip en broederlijkheid gesteld. In 1921 had Mercier gepoogd de Vlaamse Beweging naar zijn visie te kanaliseren en had daarom geweigerd een vage tekst te publiceren. In 1925, toen de Vlaamse zaak politiek wat in de coulissen was geduwd, ging hij akkoord met een vriendelijke, maar nietszeggende tekst: niet hij zou opnieuw de lont in het kruitvat steken !

Op het vlak van de internationale relaties pleitte de tekst van 1925, zoals die van 1921, voor pacificatie en broederlijkheid. Patriottisme en nationalisme werden gewettigd genoemd, maar moesten ondergeschikt zijn aan het algemeen belang van de mensheid. De Volkenbond werd geloofd om zijn bijdrage tot de internationale verstandhouding, maar opnieuw op de korrel genomen omdat hij zich nog altijd onttrok aan de invloed van het hoogste morele gezag ter wereld, waarmee natuurlijk het Vaticaan werd bedoeld. In de christelijke moraal, aldus de bisschoppen, lag de ware en enige weg naar het pacifisme besloten.

De draagwijdte van deze laatste uitspraak reikte verder dan op het eerste gezicht zou kunnen lijken. Ze hield een scherpe veroordeling in van tal van pa-

19. B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique* (Brussel, 1972), pp. 316-318.

20. In bijlage 2 werden de twee belangrijkste alinea's over de Vlaams-Waalse kwestie overgenomen.

cifistische bewegingen die opbloeden vanuit de 'nooit-meer-oorlog'-reflex na 1914-'18. Vele van deze jonge bewegingen ijverden voor de vrede door het afwijzen van de bewapening. Zo bijvoorbeeld het Verbond van Vlaamse Oudstrijders (V.O.S.), dat in 1919 ontstond en zijn inzet voor Vlaams rechts-herstel koppelde aan pacifisme en antimilitarisme²¹. Geen wonder dat Mercier het met zulk pacifisme moeilijk had. Voor hem was de Eerste Wereldoorlog een rechtvaardige oorlog geweest; hoe hij de Ruhrbezetting evalueerde weten we niet, maar hij stond in elk geval op het uitvoeren van de herstelbetalingen. Dat het V.O.S. behalve antimilitaristisch ook nog radicaal Vlaams was, moet hem dubbel slecht gelegen hebben. De herderlijke brief noemde geen namen, maar de boodschap luidde veelzeggend: „Travaillons tous à la paix sans nous laisser aller aux illusions du pacifisme. A la simplicité de la colombe unissons la prudence du serpent”²².

3. 1921 en 1925, ter vergelijking

Vatten we het briefontwerp van 1921 samen, dan valt het op dat Mercier de Vlaams-Waalse pacificatie toen bepleitte volgens de strakke condities die hij zelf stelde, en de internationale pacificatie volgens de condities die in Versailles waren gestipuleerd. Twee vormen van voorwaardelijk pacifisme dus.

In 1925 sloot hij zich onuitgesproken aan bij het politieke isolement waarin de Vlaamse Beweging zich toen bevond en deed daar nog een schepje bovenop door kerkelijk de problemen met de mantel der liefde toe te dekken. De internationale pacificatie daarentegen trok hij des te meer binnen de context van de Kerk en van de christelijke moraal.

Indien de tekst van 1921 openbaar was gemaakt, dan had die in Vlaanderen ongetwijfeld veel stof doen opwaaien. De herderlijke brief van 1925 daarentegen kreeg weinig weerklank. De rijkdom van beide teksten oversteeg echter de Vlaams-Waalse problematiek. Ze getuigden van de brede maatschappijvisie van kardinaal Mercier, een sterke persoonlijkheid waarvan het geestelijk erfgoed in vele opzichten nog moet bestudeerd worden.

Kapucijnenvoer 46
3000 Leuven

21. F.M. STRATMANN, *Weltkirche und Weltfriede. Katholische Gedanken zum Kriegs- und Friedensproblem* (Augsburg, 1924), pp. 154-214. M. LAMOT, *Voorgeschiedenis en ontstaan van pacifistische bewegingen in Vlaanderen (1919-1931)* (onuitg. licentiaatsverhandeling KULeuven, afd. Geschiedenis, 1984), pp. 99-142.

22. MERCIER, *Oeuvres pastorales*, VII, pp. 521-523.

Bijlage 1

Uit: *La Paix, Fruit de la Charité chrétienne*, 11 septembre 1921, jour du couronnement de N.D. de la Paix

“Le même appel (à l’entr’aide fraternelle, garantie fondamentale unique de l’ordre social et de la paix) nous l’adressons à tous les Belges, Flamands et Wallons.

Depuis 1830, à la suite d’une réaction outrancière contre l’oppression Hollandaise, les populations flamandes ont eu longtemps à souffrir d’inégalités choquantes et opiniâtres dans les divers domaines de l’Administration, de la pratique judiciaire, de l’enseignement.

Il en est résulté dans les classes élevées une mésestime de la langue et de la culture des régions flamandes, et une absence de contact entre le peuple et les hommes naturellement appelés à gérer ses intérêts.

Déjà, en 1907, les évêques belges dénonçaient cet état d’esprit comme un préjugé anti-national, anti-social, anti-chrétien, et inauguraient dans l’enseignement moyen, en partie aussi dans l’enseignement supérieur, des réformes destinées à redresser partiellement les griefs de leurs diocésains flamands.

Des mesures législatives importantes ont réagi graduellement contre les abus en matière administrative et en matière judiciaire. Sur le terrain de l’enseignement aussi des progrès considérables ont été réalisés.

Les Wallons se montrent de plus en plus disposés à donner satisfaction à leurs frères flamands; mais à ceux-ci nous demandons de ne rien brusquer, de ne pas compromettre une cause juste par des exigences immédiates qui provoqueraient des représailles et n’aboutiraient qu’au gâchis et à la dislocation de l’unité belge.

Les hommes pondérés doivent comprendre qu’un préjugé séculaire ne se déracine pas sans éveiller des résistances, même illégitimes, avec lesquelles il faut compter.

En matière d’enseignement primaire, Flamands et Wallons sont d’ores et déjà sur un pied d’égalité: si certains abus se produisent encore, ils ne sont qu’accidentels et passagers.

En matière d’enseignement moyen et supérieur, les catholiques flamands doivent faire confiance à leurs évêques et ne pas contrarier leurs efforts par des revendications impatientes. D’une part, en effet, l’épiscopat n’a pas à promouvoir, par une action positive, un enseignement officiel, qui, étant neutre de sa nature, ne peut qu’être toléré par l’Autorité religieuse. D’autre part, les progrès à réaliser dans nos institutions libres, collèges et Universités, sont conditionnés par plusieurs facteurs extrinsèques dont il serait coupable de méconnaître l’importance.

Ainsi, l’immense majorité des pères de famille, soucieux de l’avenir de leurs enfants, sont rebelles à une éducation exclusivement flamande. Celle-ci, si elle leur était imposée, aurait pour effet l’envoi dans les provinces de langue française, des jeunes gens des classes aisées et nous ferait manquer le but que nous visons tous, le rapprochement plus intime de toutes les classes sociales.

Par ailleurs, le dédoublement des cours entraîne pour les évêques des charges financières et des exigences de personnel enseignant auxquelles ils ne peuvent faire face qu’en procédant par étapes prudemment graduées.

On nous fait injure quand on met en doute la loyauté de nos sympathies pour ce que l’on résume d’un mot „la cause flamande”, mais le sentiment de nos respon-

sabilités et l'intérêt même de la cause que nous avons à cœur nous font un devoir de n'entreprendre que les réformes que nous voyons réalisables et conciliables avec les intérêts supérieurs de l'Eglise et de l'unité de la patrie belge''.

Bijlage 2

Uit: *Paix et Fraternité*, 2 februari 1925.

''La question flamande nous divise. Au lendemain de la guerre, surtout, la division a pris un caractère spécial d'acuité qui persiste et s'accroît, peut-être, parmi la jeunesse universitaire. Où gît la cause de la division? Celle-ci tient à certains griefs particuliers dont les populations flamandes demandent, en matière d'enseignement, de justice, de service à l'armée, le redressement? Peut-être, dans une certaine mesure encore, en ce sens qu'elles ont gardé un souvenir amer des lenteurs que l'on a mises souvent à reconnaître leurs droits dans le passé; mais, de l'avis de ceux qui sont à même d'interroger plus profondément l'âme flamande, le vrai grief est ailleurs, il est d'ordre plus général. Déjà, dans une lettre collective publiée en 1906, les évêques belges étaient unanimes à proclamer qu'il s'agit, avant tout, d'estimer en de faire estimer davantage en Belgique la langue flamande; nous ajouterions volontiers, aujourd'hui, qu'il s'agit au premier chef d'estimer et de faire estimer davantage le peuple flamand, ou, si vous le voulez, ce que l'on est convenu d'appeler ,,l'âme flamande''.

(...)

A l'état de choses que nous venons d'esquisser, il n'y a pas de remède spécifique à opposer. Aussi, notre intention n'est-elle pas d'en appliquer ni même d'en indiquer un. Mais nous appuyons sur ce conseil général: Wallons et Flamands, apprenez à vous mieux connaître, à vous comprendre plus fraternellement, à respecter et à favoriser vos aspirations légitimes mutuelles. Vous êtes des frères: ne vous traitez pas en ennemis; non, c'est beaucoup trop peu dire, ne vous traitez pas en étrangers. La paix de la Belgique est à ce prix. La véritable prospérité nationale en dépend''.